

4. Geflüchtete aus der Ukraine: Knapp die Hälfte beabsichtigt längerfristig in Deutschland zu bleiben. Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung. 2023. URL: <https://www.bib.bund.de/DE/Presse/Mitteilungen/2023/2023-07-12-Gefluechte-te-aus-der-Ukraine-Knapp-die-Haelfte-beabsichtigt-laengerfristig-in-Deutschland-zu-bleiben.html>
5. Survey of Ukrainians in Ireland 2023. Ukrainian Action. 2023. URL : <https://www.ukrainianaction.ie/research-2/ukrainian-action-survey-of-ukrainians-in-ireland-2023>
6. Ukraine Refugee Situation. Operational Data Portal. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

***Христокін Геннадій Володимирович,**
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри реклами і зв'язків з громадськістю;
Національний авіаційний університет;
Зайцева Інна Веніамінівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки та соціальних комунікацій;
Державний податковий університет*

МАСОВА СВІДОМІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Суттєвим фактором сучасних суспільно-політичних процесів є феномен масової свідомості. Масова свідомість - об'єкт постійної і все більш зростаючої уваги і агресивного, маніпулятивного впливу з боку ідеологій та ЗМІ, тому надзвичайно важливим на часі є дослідження наративів масової свідомості, які транслюють політичні ідеологеми та колективні установки і суттєво впливають на формування етнонаціональної ідентичності та політичні події сучасності. Особливої ваги аналіз наративів масової свідомості набуває під час повномасштабної російської агресії, коли засобами маніпулятивних масмедіа росія транслює наративи, які впливають на колективну поведінку і виправдовують війну проти України. Саме тому вивчення феномену наративів масової свідомості, їх ролі в російській агресії та пошук механізмів нейтралізації їх впливу є надзвичайно актуальним і своєчасним завданням.

Існує чимало наукових досліджень з цієї проблематики. Серед них роботи В. Бурлачук, Н. Лебідь, І. Мельник, Г. Почепцова, Н. Стебліної, В. Тарасової та інших, в яких розглядаються чимало аспектів конструювання політичних наративів у медіа в умовах війни.

Метою роботи є дослідження механізму конструювання наративів масової свідомості у російсько-українській війні.

Як можна аналізувати колективні наративи? До якого типу реальності вони належать? Яку методологію тут варто застосовувати? У науці існує багато підходів до аналізу наративів. Методологічно важливими для

розкриття зазначеної теми є нарративний поворот в сучасній культурі, який ввів у науковий обіг «*нарративну парадигму*» для аналізу суспільних процесів. Не менш актуальною для наукового дослідження є методологія дискурс аналізу та використання «*парадигми дискурсу*», яку започаткували французькі філософи постмодерністи Ж. Ліотар та Ж. Бодріяр. В межах дискурс аналітичного підходу ми акцентуємо на *розрізненні аналітичного та нарративного дискурсів*, як двох альтернативних підходів до аналізу масових нарративів. Не менш важливим, на нашу думку, методологічним інструментом є також *конструктивістський підхід*, який панує в соціальних науках з середини ХХ ст. Окрім того, у проведеному дослідженні ми опираємося на *онтологію «реального, уявного та символічного»*, запропоновану французькими постмодерними філософами.

Варто звернути увагу, що нарративи масової свідомості є комплексними феноменами, що виникають на перетині «реального, уявного та символічного». Це не просто продукти медіа, які зовнішньо впливають на нас. *Наративи* – це базові ідеологеми, які стають основою організації суспільно-політичного життя країни чи групи людей. Вони організують дискурси, є виявом символічного, концентрованим зібранням подій, або вражень, які здатні сприйматися масовою свідомістю як сама реальність. На більш конкретному рівні, нарратив – це когнітивна структура, комплексний фрейм (певна рамка), який упорядковує людське уявлення про світ і про події в ньому. Тобто, у свідомості носія, нарратив видає символічне зображення за реальне, або робить символічне справжньою реальністю.

Ми розрізняємо стихійні нарративи колективної свідомості та організовані нарративи, створені медіа та ідеологіями. Поряд з нарративами як оповідями, що мають власну латентну ідеологеми, функціонують *дискурси* – висловлювання, мовні конструкції, які, зокрема, оформлюють нарратив, транслують його зміст у певній мовній стилістиці. Існують різні типи дискурсів (науковий, релігійний, політичний, економічний) і вони конструюють дійсність в різний спосіб.

Для аналізу нарративів варто скористатися онтологією постмодерної філософії, яка розрізняє реальне, символічне та уявне. Особливість описаного підходу в тім, що він відходить від натуралістичної онтології і замість неї пристає до *конструктивізму* – методу за яким вся соціальна реальність є витвором колективної та індивідуальної уяви та діяльності. Згідно конструктивізму ми не можемо напевно знати фактичну реальність, так само як і реальність самих себе інакше, ніж через самопрезентацію уявного. А символічне дає нам можливість побачити лише сконструйоване суспільством та культурою. Тобто, ми сприймаємо самих себе як витвір власної уяви, а зовнішній світ – через сприйняття соціальних конструктів, які присутні в нашій свідомості суб'єктивно. Такий підхід не заперечує вагу реального, воно продовжує відігравати важливу роль, але реальне для нас завжди приховане, ми можемо його відкривати через інтерпретацію і це розкриття реального дається через символічний простір культури.

Аналіз наративної свідомості показує, що її носій не здатен до критичної оцінки власних поглядів. У нього виникає стійке враження, що його переконання відповідають дійсності, яку він знає і адекватно розуміє, а його бачення є очевидними. Така людина глибоко переконана, що у своєму світогляді вона розкриває себе найбільш повноцінно і глибоко, по справжньому. Натомість аналітичний погляд не сприймає свої переконання як остаточну істину, він піддає сумніву свої та чужі уявлення як конструкти, фіксує зміни в масовій свідомості.

Війна – ірраціональна стихія, що безпосередньо впливає на нашу лімбічну систему, яка є більш давньою, ніж кора головного мозку, в обхід всіх раціональних понять. Страх, ненависть, відчай, віра та надія діють на емоційний розум людини і вона приймає несподівані для себе рішення, які важко раціонально пояснити. Під час війни загострюється полярне мислення, воно діє за принципом – «або, або», «перемога, або смерть». Це кардинально звужує варіативність можливих оцінок і рішень, налаштовує на типові реакції, ускладнює критичність мислення і автономність рішень.

Наративний аналіз дозволяє нам дійти висновку, що війна є результатом зіткнення в масовій свідомості символічних полів різних народів, це конфлікт значень і наративів, різного бачення перспектив, різної оцінки минулого і майбутнього. Війна і починається тому, що зіткнення наративів у символічному полі суспільства стає неминуchoю. Наративи беруть на себе функцію пояснення війни, її прив'язки до минулого і майбутнього, до сподівань, надій великої маси людей. Символічне поле наративів готує до війни, провокує війну, підтримує і обґрунтовує війну. З колективного уявного виникають усі бажання війни, соціальні утопії про майбутнє і минуле, соціальне проектування світу з якого виникає війна. Війна – це ситуація в якій продовжується конструювання символічного новими засобами, а масова свідомість сприймає уявне як реальність.

Під час війни в медіа наративна свідомість сакралізується і вимагає своєї правди, справедливості, покарання ворога, помсти. Свідомість, що сакралізує війну мислить магічно, вона вірить у «святість» свого народу, формує культ жертв, героїв та воїнів. Наратив «священної війни» вимагає віри у відкуплення народу жертвовністю героїв. Завершення війни перетворюється в «культ Перемоги». Всі ці атрибути ми в повній мірі бачили в російських масовій свідомості перед широкомасштабним вторгненням і спостерігаємо подальше формування «культу війни».

Проблема сакралізованого наративу в тому, що він приховує когнітивні викривлення індивіда. Масові стереотипи і упередження «священної війни» виправдовують політику війни, перекладають на «ворогів» всю провину і відповідальність. Сподівання на знищення ворога стає запорукою позбавлення від власних проблем та проблем країни.

Суспільне уявне – ажіотаж, натхнення, віра в перемогу, бажання відновити історичну справедливість починають війну. Але її проблемний хід та військові невдачі породжують страхи, гнів та ненависть, які проектує людину та суспільство. Війна перепрограмує нас на багато поколінь

вперед. З'являється соціальний досвід та пам'ять війни, які завдяки медіа стають новими нарративами, що постають як нова реальність.

Сакралізація війни приховує дійсність, створює фіктивну реальність, видає медіакартинку за реальність. Але жорстка реальність війни вносить корективи у цю картину світу і руйнує її. Реальність завжди болюча, а її усвідомлення і прийняття важке. Справжня участь у війні оголює реальність, і щоб вижити воїнам потрібно відкинути усі фантазії і бути жорстким реалістом. Безпосередня участь у бойових діях звільняє від уявного, деміфологізує священні нарративи війни. Існує закономірність, якщо людина побувала на «передку», в неї зникають сакральні міфи війни, і чим на більшій відстані вона була від «нуля», тим більше її сумління сакралізує війну. Бійці, що безпосередньо беруть участь у зіткненнях мають власну міфологію і мову, яка далеко не співпадає з офіційними нарративами і дискурсом медіа, хоча може туди прориватися. Сакральні міфи війни створюють ті, хто не був на фронті, хто воював – або мовчать, або мають власну правду війни.

ЗМІ є символічним інструментом війни – оборонної чи агресивної. Медіа конструюють новини, а війна – це завжди гарячі події, які стають потоками інформації, якими ЗМІ живлять нас. Починаючи з першої війни в Іраку, хід бойових дій транслюється онлайн. Цю жорстку реальність медіа через коментарі трансформують у символічну реальність, що інтерпретується і перетворюється на новини та пропаганду і стає нарративами.

Українці повинні вести війну усвідомлюючи дистанцію між нарративами і дійсністю, між нашими уявленнями про війну й реальністю. Для цього ми маємо продукувати правильні нарративи, які б не створювали в масовій свідомості сакральні міфи. Ми воюємо не за «святую Русь», не для того, щоб «знищити усіх москалів» чи щоб «росія зникла», і не для того, щоб ми «звільнилися від колоніальної залежності». Все це так, але такий дискурс нам пропонує нарративна свідомість. Ми ж маємо конституювати наші нарративи виходячи з раціонального дискурсу європейських цінностей. Відповідно до них ми воюємо за право жити достойно і гідно, ми відстоюємо власні права і не хочемо порушувати права інших, ми воюємо за свободу і за таку перспективу країни, що примусить нас змінюватися і розвиватися. З цієї війни ми маємо вийти іншими: кращими, мудрішими, внутрішньо вільними. Ми воюємо за участь в західній цивілізації та за цивілізованість: права, рівність, свободи, гідність. І заради цього нам потрібно подолати ненависть та культивування помсти.

Отже, проведений аналіз дозволяє розрізняти аналітичний та нарративний підходи в дослідження нарративів масової свідомості під час війни. Ми встановили, що ідеологія і пропаганда формують і транслюють нарративи і дискурс війни. Але нарратив може виконувати як конструктивну так і деструктивну роль. Україна має формувати власні конструктивні нарративи, бо саме вони формують нашу ідентичність та визначають перспективу. Але поряд з нарративами ми маємо розвивати і максимально підтримувати аналітичне мислення в освіті та науці.

Війна – це конфлікт наративів і формування нових наративів, які програмують нас і цілі покоління на майбутнє. Нам потрібно формувати аналітичне ставлення до досвіду війни. Держава не повинна ставати монополістом на певну ідеологію чи ідеологічний наратив, інакше вона перетворить його на засіб маніпуляції та пропаганди. Наративи України мають бути спрямованими на формування правової держави і громадянського суспільства, побудову вільного суспільства вільних громадян. Велика роль в цьому ЗМІ, які презентують більше аналітики та поширюють конструктивні наративи, де Україна постає цивілізованою країною і частиною європейського світу.

Список використаних джерел

1. Бурлачук В., Злобіна О., Костенко Н., Дембіцький С. Війна як медійна подія. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiiivse.pdf>
2. Лебідь Н. М. Наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення росії. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 33 (72). № 5. Ч. 2. 2022. С. 295-300. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/part_2/49.pdf
3. Мельник І.В. Гібридні наративи масової свідомості в умовах інформаційного протистояння: виклики для системи державного управління. Право та державне управління. № 3. 2020. С. 113-120. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2020/19.pdf
4. Новомова: як російська пропаганда намагається конструювати реальність росіян і деморалізувати українців за допомогою слів. URL: <https://rpr.org.ua/news/novomova-ia-k-rosiyska-propahanda-namahaietsia-konstruiuvaty-realnist-rosiiian-i-demoralizuvaty-ukrainsiv-za-dopomohoiu-sliv/>
5. Основні наративи Кремля про Україну. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=B2r1-ZWxnWk&t=4s>
6. Почепцов Г. Наратив як інструментарій: від літературознавства до боротьби з тероризмом. Політичний менеджмент. 2008. № 4 (31). С. 3-11.
7. Стебліна Н.А. Конструювання кризового наративу в українських медіа під час повномасштабного вторгнення рф. Політичне життя. № 3. 2022. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12638>
8. Тарасова В. В. Війна знаків або семіотика інформаційно-психологічної війни (на матеріалі англomовного масмедійного дискурсу). URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/45/879/1920-1?inline=1>
9. Що таке наратив? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=clV1qFUQ8lQ&t=15s>

10. Які наративи та методи найчастіше використовує російська пропаганда. Дослідження. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3713144-aki-narativi-ta-metodi-najcastise-vikoristovue-rosijska-propaganda.html>

11. Які наративи росія насаджує на заході: дослідження. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/yaki-naratyvy-rosiya-nasadzhuye-na-zahodi-doslidzhennia/>

*Черушева Галина Батрбеківна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії, права та
соціально-гуманітарних дисциплін;
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІДЕРА

Нова парадигма психологічній концепції управління зорієнтована на інтеграцію економічних, соціальних й соціально-психологічних процесів і ставить у центр уваги керівника завдання соціальної та психологічної спрямованості. Інноваційні компетенції в структурі освітньо-професійної програми фахівця є необхідною компонентною складовою, які розширюють професійні можливості, забезпечують дійовий характер готовності управлінця до ефективного виконання професійної діяльності.

Сьогодні просліджується посилення наукового інтересу дослідників до психологічних чинників управління, зокрема використання керівниками психологічних знань для активізації людського фактору, гуманізації умов праці, розвитку мотивації працівників та розширенням їх участі в управлінні, актуалізації управлінської діяльності відповідно до вимог ринку праці.

Пріоритетним в системі підготовки керівних кадрів в рамках освітньої програми 081 «Публічне управління та адміністрування» є психологічне підґрунтя в тісному зв'язку з економічними та інформаційними аспектами.

Емоційний інтелект (EQ) в структурі управлінської діяльності набув статусу ключової компоненти на рівні загального інтелекту, ерудованості (IQ). Емоційний інтелект, який складає основу емоційної культури особистості сприяє розвитку вміння як керувати власним емоційним станом так і розуміти психічний стан іншої людини.

Американський соціальний психолог Пітер Саловей та професор Карузо Девід Р. (Єльський університет, США), розкривають ключові емоційні навички лідерства в структурі психологічних властивостей «емоційно розумного менеджера» й визначають методи їх розвитку та використання в управлінській діяльності. [4].

В роботі «Аналіз ролі емоційного інтелекту у формуванні ідентичності в різних європейських культурах» вітчизняні вчені К. Борисенко, М. Жилін, В. Мендело та інші розглядають емоційний інтелект як механізм реалізації